

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Güz/Autumn, 2021, 8 (2), 935-964

**GENÇLERİN SİYASAL TERCİHLERİNİN ŞEKİLLENMESİNDE PARTİLERİN
MUHAFAZAKÂR KİMLİĞİNİN ETKİSİ**

**The Effect Of The Conservative Identity Of The Parties On Shaping The Political
Preferences Of Youth**

Ahmet AKTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Türkiye. e-Mail: aktasahmet21@gmail.com Orcid No: 0000-0003-3986-6189

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 11/10/2021
Kabul Tarihi / Accepted: 02/12/2021
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2021
Cilt / Volume: 8
Sayı / Issue: 2
Sayfa / Pages: 935-964

Atıf / Cite as: Aktaş, Ahmet. "Gençlerin Siyasal Tercihlerinin Şekillenmesinde Partilerin Muhafazakâr Kimliğinin Etkisi" [The Effect Of The Conservative Identity Of The Parties On Shaping The Political Preferences Of Youth]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/2 (2021), 935-964

Doi No: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.1008312>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar/lar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author/s declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (2) 2021: 935-964
**GENÇLERİN SİYASAL TERCİHLERİNİN ŞEKİLLENMESİNDE PARTİLERİN
MUHAFAZAKÂR KİMLİĞİNİN ETKİSİ***

Ahmet AKTAŞ**

Öz

Siyasal tercihlerin şekillenmesinde sosyal, ekonomik, ideolojik, dinsel, demografik vb. birçok husus etkili olabilmektedir. Bu faktörlerin etki boyutu toplumdan topluma veya bireyden bireye farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışma, parti veya adayların muhafazakâr kimliğinin gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamını 18-30 yaş arasındaki kişiler oluşturmaktadır. Nicel bir çalışma olarak tasarlanan çalışmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 1557 kişi ile çevirim içi olarak anket yapılmıştır. İki bölüm şeklinde tasarlanan çalışmada ilk bölümde oy verme davranışlarına yönelik teorik yaklaşımlar incelendikten sonra seçmen davranışında etkili olan faktörler irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde anket kapsamında ulaşılan bulgular değerlendirilmiştir. Toplanan veriler SPSS 21 aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde dindarlık/muhafazakarlık faktörünün sınırlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Gençlerin siyasal tercihte bulunma davranışlarının rasyonel tercih kuramının ilkeleriyle bağdaştığı görülmüştür. Öte yandan gençlerin din ve siyaset ilişkisine yönelik tutumlarının liberal yaklaşım olarak ifade edilen “din ve siyasetin birbirinden ayrı olması” yönünde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Din, Muhafazakarlık, Gençlik, Siyaset, Siyasal Tercih

The Effect Of The Conservative Identity Of The Parties On Shaping The Political Preferences Of Youth

Abstract: Many factors such as social, economic, ideological, religious, demographic, etc. can be effective in the shaping of political preferences. The effect extent of these factors may differ from society to society or from individual to individual. This study aims to determine the effect of the conservative identity of the parties on shaping the political preferences of youth. The scope of the study consists of people between the ages of 18-30. In the study, which was designed as a quantitative study, a questionnaire was used as a data collection tool. Within the scope of the study, an online survey was conducted with 1557 people. In the study, which was designed in two parts, in the first part, after the theoretical approaches to voting behaviors were discussed, the factors affecting voter behavior were examined. In the second part of the study, the findings obtained by the survey were evaluated. The collected data were analyzed via SPSS 21.

* Makale için Siirt Üniversitesi Etik Kurulunun 27.07.2021-1030 tarih ve sayılı yazısı ile izin alınmıştır. Ayrıca makalenin yazarları arasında çıkar çatışması yoktur. Makalenin hazırlanmasında herhangi bir kurumdan maddi destek alınmamıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi ABD, e-posta aktasahmet21@gmail.com ORCID: 0000-0003-3986-6189

As a result of the study, it was determined that the religiosity/conservatism factor has a limited effect on the formation of young people's political preferences. It has been seen that the behavior of young people making political preferences is consistent with the principles of rational choice theory. On the other hand, it has been determined that the attitudes of young people towards the relationship between religion and politics are in the direction of "religion and politics being separate", which is expressed as a liberal approach.

Keywords: Sociology of Religion, Conservatism, Youth, Politics, Political Preference

Structured Abstract: This study aims to determine the effect of the conservative identity of the parties on shaping the political preferences of youth. The scope of the study consists of people between the ages of 18-30. When the literature on the relationship between religion and politics is examined, it is seen that the studies were carried out with a general electorate. This study, on the other hand, only deals with young people. On the other hand, while the studies conducted a research on the level of conservatism/religiousness of the electorate; This study differs from other studies in that it is based on the conservative identity of parties, not voters. In this study, which was carried out to determine the effect of the conservative identity of the parties on the shaping of the political preferences of the youth, it was concluded that this phenomenon is not the dominant factor in the shaping of the political preferences of the youth. It is seen that the young people make an evaluation on the activities of the party/candidate while making a political choice. The participants stated that the most important factor when choosing a party is the "actions of the party". This situation shows that political prefer of young people shapes according to the "actions of the parties" rather than conservatism. The fact that the emphasis on the conservative identity of the party was determined as 6.3%, it is show that this criterion is not the main determining factor for the respondents. When we look at the attitudes of the youth towards the relationship between religion and politics, it has been concluded that they prefer the liberal approach in which religion and politics are separate (Average scores: religious approach $x=2,4607$, instrumental approach $x=1,8083$, liberal approach $x=3.9450$). In terms of theoretical approaches to explaining voter behavior, it has been determined that the political behavior of young people takes place within the framework of the principles of "rational choice theory". In the analyzes carried out to determine whether there is a significant relationship between the attitudes towards the conservativeness of the parties/candidates and the variables of gender, religious education, and levels of religiosity, no statistically significant difference was found in terms of the gender variable. It has been observed that there is a significant relationship between the level of religious education and the attitude towards the party/candidate being conservative. As the level of religious education increases, the importance given to the party being conservative increases. As the level of religiosity increases, it is seen that the importance given to the conservative identity of the parties/candidates increases. From this point of view, we can say that it is important for political parties to develop policies that will attract young people socially, economically and culturally, in order to gain the support of young people, provided that religion is not neglected while shaping their policies.

Keywords: Sociology of Religion, Conservatism, Youth, Politics, Political Preference

GİRİŞ

Dinin Türkiye'deki siyasal davranışın şekillenmesinde önemli bir olgu olduğu birçok siyaset ve sosyal bilimci tarafından kabul edilmektedir. Türkiye'deki siyasal hayatla ilgili yapılan birçok analizde bu durum göze çarpmaktadır. Siyasal tartışmalara ve analizlere bakıldığında laiklik ve muhafazakarlık konularının merkezde yer aldığını söylemek mümkündür.

Dinin seçmen davranışlarının şekillenmesindeki etkisini tespit etmeye yönelik çalışmaların son yıllarda arttığını söyleyebiliriz. Yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok seçimlerde ortaya çıkan tercihler ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların örnekleme baktığımızda farklı yaş gruplarının örnekleme içerisinde yer aldığı görülmektedir. Ancak sadece gençlerin ele alındığı çalışmaların sayısı istenilen düzeyde değildir. Öte yandan literatüre baktığımızda siyasal tercihlerin şekillenmesinde seçmenin dindarlık/muhafazakarlık düzeyi ile siyasal tercihleri arasındaki ilişkinin irdelendiği görülmektedir. *Din ve Siyaset*;¹ *Din ve Siyaset İlişkileri Bağlamında Seçmen Davranışları ve Din*;² *Dinin Türk Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Denizli Örneği*;³ *Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi Antalya Örnek Olay Araştırması*;⁴ *Dindarlığın İbadet Boyutunun Seçmen Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Çorum Örneği*;⁵ *Türkiye’de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma*;⁶ *Dinin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bağcılar Örneği* ⁷ gibi çalışmalar, din ve siyaset ilişkisini ele alan çalışmalar olarak ifade edilebilir.

Araştırmamız yukarıda zikredilen çalışmalardan iki hususta farklılaşmaktadır. Birinci husus yukarıda zikredilen çalışmalarda genel bir örneklem söz konusu iken çalışmamızın örneklemini sadece gençler oluşturmaktadır. “Z Kuşağı” tartışmaların sıklıkla gündeme geldiği bu süreçte gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde din/muhafazakarlık faktörünün irdelenmesi önem arz etmektedir. Çalışmamız bu yönüyle gerek bu alandaki literatüre gerekse yapılan analizlere sunacağı verilerle mütevazı bir katkıda bulunmayı hedeflemektedir. İkinci husus ise bu çalışmalarda genellikle seçmenin dindarlık/muhafazakarlık düzeyinden hareket edilirken, bu çalışmada aday veya partilerinin dindarlık/muhafazakarlık düzeyleri temel ölçüt olarak alınmıştır.

Burada dindarlık ve muhafazakarlık kavramlarının kullanımı ile ilgili bir açıklama yapmakta fayda var. Sosyo-kültürel yapıyı oluşturan değer, norm, kurum, gelenek ve göreneklere bağlı olma ve bunlarda radikal bir değişimi istememe olarak

-
- ¹ M. Emin Köktaş, *Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997, 64-29).
  - ² Mehmet Bayyigit, “Din- Siyaset İlişkileri Bağlamında Seçmen Davranışları ve Din”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/15 (2003), 29-37.
  - ³ Ferihan Polat, *Dinin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Denizli İli Örneği* (Akdeniz üniversitesi, Doktora Tezi, 2009).
  - ⁴ Hamza Bahadır Eser, *Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi Antalya Örnek Olay Araştırması* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010).
  - ⁵ Nevzat Gencer, *Dindarlığın İbadet Boyutunun Seçmen Tercihleri Üzerindeki Etkisi - Çorum Örneği* (Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).
  - ⁶ Metehan Temizel, *Türkiye’de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012).
  - ⁷ Sefa Salkım, *Dinin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bağcılar Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

ifade edilen muhafazakarlık,⁸ popüler anlamıyla dindarlığı ya da geleneksel dinin belirlediği tutum ve davranışları ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.⁹ Her ne kadar aralarında bazı farklılıklar olsa da genel olarak muhafazakârlık ve dindarlık kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Biz de toplumdaki bu kullanılış biçimini de göz önüne alarak dindar ve muhafazakâr kavramlarını birlikte kullanacağız. Her iki ifade biçimi de dindarlığı ya da geleneksel dinin belirlediği tutum ve davranışlar çerçevesinde bir dünya görüşünü ve yaşamı benimseyen kişi ve yapılara atfen kullanılmıştır.

Ülkemizde dindarlık ve seçmen davranışı üzerine yapılan çalışmaların bir kısmında seçmenin dindarlık düzeyi ile siyasal tercihleri arasındaki ilişki irdelenmiştir.¹⁰ Bu çalışmada ise yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak aday veya partinin dindarlık/muhafazakarlık düzeylerinin seçmen tercihlerinin şekillenmesindeki etkisine odaklanılmıştır. Başka bir ifadeyle seçmenin değil parti veya adayın dindar/muhafazakâr kimliği belirleyici unsur olmuştur.

1. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışma, gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde dinin etkisinin hangi düzeyde olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Gençlerin parti tercihinde en etkili faktör hangisidir?
- Gençlerin din ve siyaset ilişkisine yönelik tutumları nasıldır?
- Gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde din faktörü etkili mi?
- Partilerin muhafazakâr kimlikleri gençlerin siyasal tercihini etkiliyor mu?
- Gençlerin siyasal tercihleri ile cinsiyet, meslek, eğitim düzeyi, din eğitimi alma düzeyi gibi değişkenler arasında anlamlı bir ilişki söz konusu mu?

Araştırmanın evrenini 18-30 yaş aralığındaki bireyler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda 1557 kişiye anket uygulanmıştır. Katılımcıların cinsiyet, eğitim durumları ve meslek/iş bilgileri tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Genel Bilgiler

		N	%			N	%
Cinsiyet	Kadın	774	59,1	İş/Meslek	Memur	121	9,2
	Erkek	535	40,9		Esnaf	32	2,4
	İlköğretim	55	4,2		İşçi	119	9,1

⁸ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 227.

⁹ Ramazan Akkır, *Türkiye'de Muhafazakârlık* (İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları, 2015), 25.

¹⁰ Hamza Bahadır Eser, *Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi Antalya Örnek Olay Araştırması*; Gencer, *Dindarlığın İbadet Boyutunun Seçmen Tercihleri Üzerindeki Etkisi - Çorum Örneği*; Köktaş, *Din ve Siyaset*; Polat, *Dinin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Denizli İli Örneği*.

Eğitim Durumu	Lise	285	21,8		Ev Hanımı	82	6,3
	Üniversite	941	71,9		Öğrenci	841	64,2
	Lisansüstü	28	2,1		İşsiz	114	87

Bu araştırmada kullanılan veriler, 2021’de şubat ve temmuz ayları arasında 1557 kişiyle online yapılan anket aracılığıyla toplanmıştır. Örneklem seçiminde olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden birisi olan kolay örnekleme tekniği kullanılmıştır. Ankete başlamadan önce katılımcılara çalışma ile ilgili bilgi verilmiş, elde edilen verilerin sadece bu çalışmada kullanılacağı ve hiçbir verinin üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağı, ankete katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve katılımcının dilediği zaman anketi doldurmaktan vazgeçebileceği belirtilmiştir.

Katılımcılar tarafından gönderilen anket formlarından 248 adedi boş bırakılan sorular veya eksik doldurma, tüm sorulara aynı cevabı verme gibi nedenlerden dolayı değerlendirilmeye alınmamıştır. Veri temizliği yapıldıktan sonra 1309 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Toplanan veriler SPSS 21 aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma ve yüzde gibi betimsel istatistikler yapılmıştır. Öte yandan katılımcıların siyasal tercihlerinin bağımsız değişkenler açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Anova analizinde gruplar arası farklılaşmanın yaşandığı grupları tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey ve Hochbergs GT2 kullanılmıştır.

2. Seçmen Davranışına (Oy vermeye) Yönelik Yaklaşımlar

Gençlerin oy verme davranışlarında dinin etkisine geçmeden önce, oy verme davranışlarına yönelik yaklaşımların hangileri olduğu ve bu yaklaşımlar hakkında genel bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu şekilde çalışmanın sonunda gençlerin siyasal tercihlerinin hangi yaklaşım çerçevesinde şekillendiğine yönelik bir çıkarımda bulunabiliriz. Oy verme davranışlarına yönelik teorik modellemeler sosyolojik yaklaşım, psikolojik yaklaşım ve rasyonel tercih yaklaşımı olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

2.1. Sosyolojik Yaklaşım

Sosyolojik yaklaşımın kökeni, Columbia ekolünü oluşturan Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet’in “*The People’s Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign (1994)*” adlı çalışmasına kadar uzanır.¹¹ Çalışma bir grup örnekleme birbirini takip eden mülakatlar yaparak bireylerin oy verecekleri partiler konusunda yaşanan değişimin kayıt altına alındığı ve aynı zamanda Amerikan seçmeni üzerindeki ilk sistematik anket uygulamasıdır.¹² Seçmenlerin dinsel, etnik ve mesleki farklılıklarının sosyal bölünmelerin temel kaynağı olduğunu ifade eden Columbia

¹¹ Rui Antunes, “Theoretical Models of Voting Behaviour”, *Exedera* 4 (2010), 146.

¹² Betül Aydoğan Ünal, “Oy Verme Davranışı Modelleri”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/15 (01 Aralık 2016), 97.

Okuluna göre, politik tercihlerin şekillenmesinde sosyal özelliklerin belirleyici rol oynamaktadır. Bu ekole göre seçim kampanyalarının politik tercihler üzerindeki etkisi sınırlıdır.¹³

Bu yaklaşım, bireylerin siyasal tercihlerinde sosyolojik yapıların ve bireyin üyesi olduğu sosyal grubun belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ifade eder. Bu yaklaşıma göre bireylerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde bireyin sosyal çevresi, etnik kökeni, bağlı olduğu dini-sosyal gruplar etkilidir. Örneğin bireyin ailesi onun siyasal tercihinin şekillenmesinde büyük öneme sahiptir. Özellikle eşler birbirilerine yakın tercihlerde bulunmaktadır. Eşler arasındaki gibi yakın olmamakla birlikte çocuk ve ebeveynlerinin siyasal tercihleri de birbirine benzeşebilmektedir. Ebeveynlerin benimsediği parti konusunda uyum varsa, onların çocuklarının da o partiyi destekleme olasılıkları artmaktadır.¹⁴ Özetle ifade edecek olursak, sosyolojik yaklaşıma göre seçmenlerin eğitim düzeyleri, gelir düzeyi, ikamet yeri (kır-kent), sosyo-ekonomik statü, mensubu olunan sosyal/dini grup, grup kimliği, aile vb. değişkenler oy verme davranışı üzerinde belirleyici olmaktadır.

Sosyolojik yapı ve olguların seçmen davranışı üzerinde etkisi yadırganamaz ancak sosyolojik yaklaşımın seçmen tercihlerinin şekillenmesinde tek faktör olduğunu ifade etmek pek mümkün görünmemektedir. “Şayet sosyolojik olgular seçmenin tercihinin etkiliyorsa, aynı sosyolojik şartlara sahip kişilerin tercihleri neden farklılaşabilmektedir?” “Aynı aileye mensup kişilerin siyasal tercihleri nasıl farklılaşabilmektedir?” şeklindeki sorulara verilecek cevaplar, bu süreçte sosyolojik yaklaşımın ileri sürdüğü etkenlerin dışında da bazı hususların etkili olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla seçmen tercihlerini sadece sosyolojik faktörlerle açıklamaya çalışmak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır.

2.2. Sosyo-Psikolojik Yaklaşım/Parti Kimliği Yaklaşımı

Seçmen tercihlerine yönelik teorik yaklaşımlardan birisi de literatürde partiyle özdeşleşme modeli olarak da ifade edilen psikolojik yaklaşım modelidir.¹⁵ Bu yaklaşım sosyolojik yaklaşımın temsilcisi olan Columbia ekolüne karşı bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere Columbia ekolu seçmen davranışlarında sosyal faktörlerin etkili olduğunu iddia etmektedir. 1940'lı ve 1950'li yıllarda etkili olan Columbia Okulu, bir süre sonra özellikle Michigan ekolu tarafından yöneltile eleştirilere maruz kalmıştır. seçmenlerin sosyal bir varlık olduğuna dikkat çeken Columbia Okulu'nun aksine, Michigan ekolu, birey olarak seçmen fikrini vurgulamıştır. Psikolojik yaklaşıma göre seçmenin, bir nevi parti kimliği şeklinde

¹³ Levent Çinko, “Seçmen Davranışları ile Ekonomik Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 61/1 (2006), 109.

¹⁴ Kenan Aydın & Volkan Özbek, “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (01 Aralık 2004), 148.

¹⁵ Erdoğan Teyyare & Mehmet Avcı, “Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışları: 2014 Yerel Seçimleri ve Zonguldak İli Örneği”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (01 Ocak 2016), 56.

ifade edilen ve adeta dinsel bir bağlılığı andıran, partiye yönelik geçmişe dayalı bir sevgi bağı olduğunu ifade eder. Başka bir deyişle, seçmen ile parti arasında oluşumu çocukluk yıllarına kadar dayanan “psikolojik sevgi bağı” mevcuttur¹⁶. Sosyopsikolojik yaklaşımı, bireyin yaşamı boyunca edindiği deneyimlerinin ve kişilik yapısının onun siyasal karar alma süreçlerinde sempati, sevgi bağı vb. duyguların ortaya çıkmasında etkili olduğu ve tercihini bu faktörlerin etkisiyle yaptığını belirten yaklaşım olarak ifade etmek mümkündür.¹⁷ Antunes,¹⁸ bu oy verme davranışı modelinin merkezinde seçmenin siyasi bir partiyle kurduğu psikolojik yakınlığın olduğunu ifade eder. Ona göre bu psikolojik yakınlık partiyle somut bir bağlantıyı yani parti üyeliğini ve sürekli ona oy verme gibi sistematik olarak militanlığa dönüşmeyen partizanlıktır. Birey bu psikolojik yakınlık çerçevesinde seçimde bulunur.

Bu yaklaşıma göre, bir kere herhangi bir parti ile partizanlık bağı kurmuş bir bireyin bu partiyi bırakıp başka bir partiyle yeniden bir bağ kurması, başka bir ifadeyle başka bir partiyle özdeşleşmesi kolay rastlanan bir durum değildir. Özellikle bireyin yakın çevresi olan ailesinin etkisiyle erken siyasi sosyalizasyon dönemlerinde kurulan bağ, bireyin siyasal tercihlerin şekillenmesinde uzun süre etkili olabilmektedir.¹⁹ Türkiye’de belli bir seçmen kesiminin aileden gelen siyasal geleneği sürdüreceği şekilde tercihte bulunması veya seçim dönemlerinde kullanılan “kemik oy” söylemi partiyle özdeşleşme yaklaşımının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

2.3. Rasyonel Tercih Yaklaşımı

Anthony Downs’un 1957 yılındaki *An Economic Theory of Democracy* isimli çığır açıcı çalışmasından sonra etkili bir paradigma olan bu yaklaşım,²⁰ iktisat alanındaki rasyonel birey kabulünden hareket eder. İktisatta, bireylerin ekonomik hayatta davranışlarını şekillendirirken, maksimum düzeyde fayda ve minimum düzeyde maliyet ilkesine göre hareket ettiği varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle, bireylerin siyasal tercihte bulunma süreçlerinde de benzer bir yaklaşımın etkili olduğu kabul edilir. Başka bir ifadeyle, seçmen davranışına ekonomik olarak yaklaşan bu modele göre, bireyler kendi çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edecek aday ve partiye oy vermektedir.²¹

Rasyonel tercih yaklaşımının öncüsü Anthony Downs,²² farklı seçim sistemlerindeki oy verme tercihlerini şöyle olacağını ifade eder: Seçmen, mevcut

¹⁶ Çinko, “Seçmen Davranışları ile Ekonomik Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 110.

¹⁷ Hasan Güllüpınar vd., “Oy Verme Yaklaşımları Bağlamında Aday Merkezli Seçmen Tercihi Üzerine Deneysel Bir Araştırma”, *Akademik Bakış* 35/ (2013), 3.

¹⁸ Antunes, “Theoretical Models of Voting Behaviour”, 154.

¹⁹ Ünal, “Oy Verme Davranışı Modelleri”, 103.

²⁰ Dianne Dean - Robin Croft, “Reason and Choice: A Conceptual Study of Consumer Decision Making and Electoral Behavior”, *Journal of Political Marketing* 8/2 (2009), 130.

²¹ Teyyare - Avcı, “Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışları”, 53.

²² Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper-Row Publishers, 1957), 49-50.

hükümetin hizmetleri ile diğer muhalefet partilerinin hükümet olma durumunda alacağı hizmetleri karşılaştırarak ikisi arasındaki farkı bulur. Rakip partiler arasındaki hizmet alma farkı seçmenin tercihini şekillendirir. İki partili seçim sisteminde tercih ettiği parti için oy kullanır. Çok partili sistemde diğer seçmenlerin tercihleri hakkında bir tahminde bulunarak, şayet desteklediği partinin kazanma ihtimali varsa ona oy verir; desteklediği partinin kazanma ihtimali yoksa sevmediği partinin kazanmasını engelleme şansına sahip olan partiye oy verir. Tercih sıralamasında iktidardaki parti ile muhalefet partisinin aynı konumda olmasından dolayı seçmen karar veremiyorsa çekimser kalır. Partiler politikaları itibarıyla birbirleriyle aynı ise mevcut iktidarın performansı kendisinden önceki iktidarların performansı ile kıyaslanır. Şayet önceki iktidarlara göre daha iyi bir performans sergilemişse iktidardaki parti desteklenir. Aksi durumda muhalefetteki partiler desteklenir. Tüm bu karşılaştırmalara rağmen karar veremiyorsa çekimser kalır.

Bu üç yaklaşımın dışında rasyonel tercih yaklaşımı içerisinden doğan stratejik oy verme modelinden de bahsetmek mümkündür.²³ Yukarıda da ifade edildiği üzere rasyonel tercih yaklaşımında seçmenin fayda-maliyet hesabına göre tercihte bulunduğu varsayılır. Stratejik yaklaşıma göre seçmenler, parti veya parti adaylarından bekledikleri yarara göre tercihte bulunur.²⁴ Ancak rasyonel tercih yaklaşımından farklı olarak oy vereceği partinin kazanmayacağını düşünen seçmenlerin, oylarının boşa gitmemesi için kendi desteklediği partinin dışında bir partiyi destekleyebilmektedir.²⁵

Seçmen davranışını şekillenmesine yönelik teorik yaklaşımlarla ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa; ilk vurgulanması gereken hususlardan birisi seçmen davranışlarını açıklamaya çalışan herhangi bir yaklaşımın bütün ülkeler ve seçmenler için genel-geçer olmadığı gerçeğidir. Her ülke ve toplumun kendine has yapısı oradaki seçmen davranışlarının farklılaşmasına neden olur. Bireysel kimlikten ziyade kolektif kimliğin daha baskın olduğu bir toplumda sosyolojik oy verme yaklaşımı ön plana çıkarken; bireyselliğin ön planda olduğu bir toplumda ise psikolojik veya rasyonel yaklaşıma uygun tercihte bulunma durumu daha baskın olabilmektedir. Dolayısıyla seçmen davranışlarına yönelik teorik yaklaşımları her ülkenin/toplumun kendi dinamikleri çerçevesinde değerlendirmek daha sağlıklı sonuçların alınmasını sağlayacaktır.

3. Siyasal Tercihlerin Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörler

Bireyler gündelik hayatta tercihte bulunurken doğrudan bireyin kendisinden kaynaklı nedenlerin yanı sıra dışsal faktörlerin etkisi söz konusudur. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için onun tercihlerinin toplumsal faktörlerinden etkilenmemesi

²³ Ünal, "Oy Verme Davranışı Modelleri", 96-97.

²⁴ Thomas Gschwend, "Comparative Politics of Strategic Voting: A Hierarchy of Electoral Systems", *Sonderforschungsbereich 504.*, (2004), 4-5.

²⁵ Hanna Bäck & Martin Rosema, "Government Formation and Strategic Voting in Multi-Party Systems Voting for Coalitions in the Netherlands" (58th PSA Annual Conference 2008, United Kingdom: University of Swansea, 2008), 4.

mümkün değildir. Siyasal tercihler söz konusu olduğunda da benzer şekilde hem içsel hem de dışsal faktörler bireyin tercihini etkileyebilmektedir. Kişiden kişiye, toplumdan topluma ve dönemden döneme etki boyutları farklılaşmakla birlikte yukarıda ifade edilen faktörler siyasal davranışın şekillenmesinde rol almaktadır.

Seçmenin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde etki düzeyleri yere, zamana ve şartlara göre değişen birçok faktör etkili olabilmektedir. Doğan ve Göker,²⁶ Türkçe literatürden hareketle seçmen davranışını etkileyen faktörlerin parti, aday, gündem, propaganda, seçmen, kitle iletişim araçları, din, aile, kamuoyu liderleri, ekonomi politikaları ve kamuoyu araştırmaları olarak 12 başlık altında incelendiğini ifade eder. Seçmen tercihini etkileyen faktörleri birleştirmek ve kapsayıcı bir başlık altında toplayabilmek için bir sınıflandırılma yapılmasının zorunlu olduğunu belirten Kalender,²⁷ bu sınıflandırmayı 5 ana başlık altında sıralamaktadır.

- *Siyasal parti ile ilgili faktörler:* Partinin lideri, partinin tipi ve programı, partinin gerçekleştirdiği icraatlar, vaat ve söylemleri, parti ekibi, yürüttüğü politikalar, ideolojisi, dine karşı tutumu, partinin imajı, seçmenle ilişkisi vb.
- *Adayla ilgili faktörler:* adayın imajı, kişiliği, cinsiyeti, eğitim düzeyi, konuşma üslubu, ideolojisi, seçimi kazanabilme ihtimali, ikna kabiliyeti vb.
- *Seçmenle ilgili faktörler:* seçmenin kendi yapısından kaynaklanan eğitim, cinsiyet, yaş, dini inanç, parti ve adaya politikalarına bakışı, bağlılık düzeyi, ekonomik menfaatleri, çevresinden etkilenme düzeyi vb.
- *Gündem faktörleri:* bu faktörler seçim dönemlerinde seçmenler için önemli olan ekonomik, siyasal ve sosyal konulardır. Terör olayları, ekonomik kriz, refah seviyesi, enflasyon vb. hususlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Parti veya adayın gündemdeki sorunlara yönelik çözüm önerileri ve bunların inandırıcılığı özellikle parti bağlılığı gelişmemiş veya az gelişmiş kişiler ile kararsız seçmenleri etkileyebilmektedir.
- *Propaganda ve iletişim faktörleri:* bir parti veya adayın kendi siyaset anlayışını seçmene aktarmak ve onları etkilemek için yürüttüğü görsel, söylemsel ve eylemsel faaliyetlerin tamamı propaganda kapsamında değerlendirilebilir. Bu kapsamda kampanyalar, kamuoyu araştırmaları, yüz yüze oy toplama teknikleri, kitle iletişim araçları ile seçmen ikna edilmeye çalışılır.

3.1. Siyasal Tercihlerin Şekillenmesinde “Din” Faktörü

Güçlü bir kurum olarak din, sahip olduğu normlar, değerler ve inançlar sayesinde insan ve toplum eylemlerini etkileyen bir unsur olmuştur. Mahatma Gandhi’ye atfedilerek söylenen “Dinin siyasetle ilgisinin olmadığını söyleyenler, dinin ne olduğunu bilmeyenlerdir.” şeklindeki söz, din ve siyaset arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğunu göstermektedir. Din ve siyaset arasındaki bu ilişki, dinin hem

²⁶ Adem Doğan & Göksel Göker, “Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi (29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 5/2 (2010), 163.

²⁷ Ahmet Kalender, *Seçmen Tercihini Etkileyen Propaganda Ve İletişim Faktörleri Türk Seçmen Davranışı Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 1998), 75.

doğrudan veya dolaylı olarak siyasal sistemle ilişki içerisinde olması hem de siyasetin aktörü olan insanın inanç, tutum, davranış örüntüleri ve hayata/olaylara bakış açısını şekillenmesindeki etkisinden dolayıdır. Bireyler üzerindeki etkisi nedeniyle dinler, her dönem iktidar odağı ile ilgilenmiş, kimi zaman iktidarlar için bir meşrulaştırma aracı kimi zaman da iktidar karşıtları için bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Dinin siyasal tercihlerin şekillenmesindeki etkisi farklı toplumlarda etki düzeyi değişkenlik gösterse de yadsınamayacak düzeydedir. Lazarsfeld ve arkadaşlarının Amerika'daki iki seçim üzerinden yaptıkları araştırma, parti tercihleri ve seçmen davranışında dinsel farklılıkların etkili olduğunu göstermiştir. Dini olarak heterojen bir yapı arz eden Kuzey cemaatleri üzerinde yürütülen iki farklı çalışmada Protestanların Cumhuriyetçi, Katoliklerin ise Demokrat olma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Buradan hareketle, özellikle güçlü dinsel kimliğe sahip olanlar arasında belli bir inanca mensup olmanın siyasal tercihlerin şekillenmesinde bağımsız bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.²⁸

Batı'da partilerin toplumsal temellerine ve parti bölünmelerine bakıldığında din temelli partiler ile dine ilgisiz partilerin üye ve seçmen tabanının partinin dine yaklaşımına göre şekillendiğini ifade eden Köktaş,²⁹ belli bir dini bilince sahip olanlar buna uygun partileri tercih ederken; dine ilgisiz veya karşı olanların da bu tutumları çerçevesinde parti tercih ettiğini belirtir. Her hafta Pazar ayinine giden birisi kolay kolay Sosyal Demokrat partiyi desteklemezken; ateist veya dine karşı mesafeli birisi de Hıristiyan partilere oy vermemektedir. Benzer bir durumun Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'deki siyasal partilerin ekonomik politikalarının temelde çok büyük farklılıklar göstermediğini, farklılaşmanın dine ilişkin boyutta belirginlik kazandığını ifade eden Köktaş, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek, toplumun refah seviyesini yükseltmek gibi amaçlar bakımından birbirine oldukça benzeyen DSP ve RP'yi birbirinden ayıran en önemli faktörün din konusundaki anlayış farklılıkları olduğunu vurgular.

Dini yumuşak bir ideoloji olarak ifade eden Mardin,³⁰ Türk kültüründe dinin önemli bir unsur olduğunu belirtir. Aralarında seçim kaybetmiş laiklerin başta olduğu bazı politikacıların, din faktörünün Türkiye'de karşısına geçilemez bir olgu olarak gördüğünü belirtir. Benzer şekilde Toprak da³¹ dinin demokratik yönetimlerde kitlelerin politik duruşunu/davranışını belirleyen faktörler arasında yer alan bir olgu olduğunu ve dolayısıyla politik yapıya yansıyan toplumsal olgular arasında dinin de hesaba katılması gerektiğini belirtir. Ona göre seçmenin partilere ya da hükümetlere yansıttığı iktisadi isteklerinin yanında, en azından belli bir kesimin dinsel kültürel

²⁸ Köktaş, *Din ve Siyaset*, 126.

²⁹ Köktaş, *Din ve Siyaset*, 215.

³⁰ Şerif Mardin, *Din ve ideoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 37.

³¹ Binnaz Toprak, "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2000), 310.

birtakım istekler vardır. Demokratik yapı içerisinde bu isteklere de cevap vermek gerekir.

Ergüder'in 1961 ile 1973 yılları arasındaki seçimlerin sonuçları üzerinden yaptığı araştırmada,³² dindarlık düzeyi yükseldikçe Adalet Partisine (AP) verilen desteğin arttığı, dindarlık faktörü azaldıkça AP'ye verilen desteğin buna paralel olarak azaldığı tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmada küçük partilerin din faktörünü kullanmak suretiyle destek bulmaya çalıştıkları ve bu destekle özellikle AP ile rekabete girdikleri ifade edilmektedir. Ergüder'e göre Milli Selamet Partisi (MSP) küçük partilere verilen oyların çoğunu almıştır. Çok dindar olduğunu ifade eden seçmenin %73,5'i MSP'yi desteklediğini belirtmiştir.

Özetle ifade edecek olursak, her toplumda veya coğrafyada dinin bu alandaki etki düzeyinin farklılık gösterebileceği gerçeğini göz ardı etmemek kaydıyla, seçmen tercihlerinin şekillenmesinde sosyo-ekonomik ve demografik birçok faktörün yanında din/dindarlık olgusu da önemli bir faktör olmaktadır.

4. Bulgular ve Değerlendirme

4.1 Sosyal, Siyasal ve Dini Profil

Gençlerin siyasal tercihlerinde dinin/muhafazakarlığın etki düzeyine yönelik analizlere geçmeden önce katılımcı profili hakkında bilgi sahibi olmamız onların din ve siyaset ilişkisine yönelik tutumlarını daha sağlıklı bir şekilde yorumlamaya yardımcı olacaktır. Öte yandan elde edilen sonuçlar, dindarlık düzeyleri, din eğitimi alma durumu gibi bazı bağımsız değişkenler açısından analiz etmemize imkân sağlayacaktır. Katılımcı profiline yönelik cinsiyet, eğitim durumu ve iş/meslek gibi veriler araştırmanın metodolojisi kapsamında tablo 1'de verilmişti. Burada ise katılımcıların kendilerini tanımlama biçimleri, din eğitimi alıp almadıkları, dinin sosyal, ekonomik ve siyasi karar alma süreçlerindeki etkisi, dindarlık düzeyleri, ibadet pratikleri ve parti tercihinde en çok önem verdikleri husus gibi katılımcıları daha yakından tanımaya yardımcı olacak veriler işlenecektir.

Tablo 2: Din Eğitimi Durumları

Herhangi bir din eğitimi aldınız mı?	N	%
Almadım	336	25,7
Başlangıç Düzeyinde Aldım	398	30,4
Orta Düzeyde Aldım	485	37,1
İleri Düzeyde Aldım	90	6,9
Toplam	1309	100,0

³² Üstün Ergüder, "Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışları Örüntüleri", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2000), 302.

Katılımcıların din eğitimi düzeylerine bakıldığında %37,1'i orta düzeyde; %30,4'ünün başlangıç düzeyinde; %6,9'nun da ileri düzeyde din eğitimi aldığı görülmektedir. Katılımcıların %25,7'sinin ise hiç din eğitimi almadığı görülmektedir.

Tablo 3: Dindarlık Düzeyleri

Kendinizi Dindarlık açısından hangi kategoride görüyorsunuz?	N	%
Dindar Sayılmam	231	17,6
Kendimi Kısmen Dindar Sayarım	476	36,4
Dindar Biriyim	487	37,2
Toplam	1309	100,0

Katılımcıların kendilerini dindarlık açısından nasıl tanımladıkları da önem arz etmektedir. Bu kapsamda sorulan soruya, katılımcıların %37,2's, kendisini "Dindar" olarak tanımladığı; %36,4'ünün kendisini kesmen dindar kabul ettiğini; %17,6'sında kendisini dindar olarak görmediği tespit edilmiştir.

Tablo 4: Dinin Kararlar Üzerindeki Etkisi

Dinin sosyal, siyasi ve ekonomik kararlarınız üzerindeki etki düzeyi nasıldır?	N	%
Etkisiz	214	16,3
Çok Az Etkili	314	24,0
Etkili	585	44,7
Çok Etkili	196	15,0
Toplam	1309	100,0

Katılımcıların sosyal, siyasi ve ekonomik kararlarında dinin etki düzeyine baktığımızda, katılımcıların %44,7'si, dinin bu karar alma süreçlerinde "etkili"; %15'i ise çok etkili olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Katılımcıların %24'ü dinin bu süreçte çok az etkili olduğunu ifade ederken %16,3'ü de etkisiz olduğunu ifade etmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* isimli çalışmada dini inancının karar alma süreçlerinde etkili ve kısmen etkili olduğunu ifade edenlerin toplam oranı %68,5 olarak tespit edilmiştir.³³ Yaptığımız çalışmada bu oran %59,7 (etkili ve çok etkili diyenlerin toplamı) olarak tespit edilmiştir. Veriler karşılaştırıldığında, buradaki sonuçlar ile Diyanet'in araştırmasındaki sonuçlar arasında yaklaşık %10'luk bir fark olduğu görülmektedir.

³³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye'de Dini Hayat* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 184.

Tablo 5: Dinin Siyasal Kararlar Üzerindeki Etkisi

Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı ve siyasi karar alma süreçlerimi etkiler	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	262	20,0
Katılmıyorum	342	26,1
Kararsızım	232	17,7
Katılıyorum	365	27,9
Kesinlikle katılıyorum	108	8,3
Toplam	1309	100,0

Dinin sosyal, siyasi ve ekonomik karar verme süreçlerindeki etkisine yönelik genel bir soruya ek olarak sadece siyasal olaylara bakış açısı üzerindeki etkisini de tespit etmek gerekiyor. Zira genel kararların şekillenmesinde dinin etki düzeyi ile daha spesifik bir alan olan siyasal alandaki karar alma süreçlerinde veya olaylara bakış açısının şekillenmesinde bu etki düzeyi farklılaşabilmektedir. Bunu tespit etmek adına katılımcılara yönelttiğimiz “Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı siyasi karar alma süreçlerimi etkiler.” şeklindeki önermeye katılımcıların %46,1’i kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum seçeneklerini işaretleyerek olumsuz cevap verirken; %36,2’si ise katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. %17,7’lik bir kesim ise kararsız olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 6’daki veriler değerlendirildiğinde katılımcıların neredeyse yarısı için siyasal olaylara bakış açısı ve siyasal tercihlerin şekillenmesinde dinin etkili olmadığını söyleyebiliriz. Tablo 5’teki veriler dinin sosyal, siyasi ve ekonomik kararlar üzerindeki etkisine yönelik tablo 4 ile karşılaştırıldığında, bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Dinin sosyal, siyasi ve ekonomik karar verme süreçlerinde etkili ve çok etkili olduğunu ifade edenlerin toplam oranı %59,7 iken; siyasal olaylara bakış ve karar alma süreçlerinde dinin etkili olduğunu ifade edenlerin oranı %36,2’ye düşmüştür.

Tablo 6: Parti Tercihini Belirleyen Faktörler

Parti tercihinizi belirleyen en önemli faktör hangisidir?	N	%
Partinin Programı	182	13,9
Partinin Lideri	98	7,5
Partinin Kadrosu	37	2,8
Partinin İcraatları	758	57,9
Milliyetçi Parti Olması	44	3,4
Muhafazakâr Parti Olması	83	6,3
Solcu Parti Olması	45	3,4
Diğer	62	4,7
Toplam	1309	100,0

Katılımcıların siyasal tercihlerinin şekillenmesinde etkili olan hususları tespit etmeye yönelik sorduğumuz “Parti tercihinizi belirleyen en önemli özellik hangisidir?” şeklindeki soruya katılımcıların %57,9’u siyasal tercihinde partinin İcraatlarının etkili olduğunu ifade etmiştir. Onları sırasıyla %13,9 ile parti programı, %7,5 ile partinin lideri cevabı takip etmiştir. Siyasal tercihin şekillenmesinde partinin muhafazakâr olması diyenlerin oranı ise %6,3 olarak tespit edilmiştir.

Tablodaki veriler incelendiğinde, katılımcıların tercihlerinin şekillenmesinde muhafazakarlık, milliyetçilik ve solculuk gibi özelliklerden ziyade partinin icraatlarının daha çok önemsendiği görülmektedir. Buradan hareketle gençlerin siyasal tercihlerinde pragmatizmin ön planda olduğu söylenebilir. KONDA’nın 2014 yılındaki yerel seçimden hareketle yaptığı analizde farklı partilerden katılımcılara oy verdikleri partileri neden destekledikleri sorulmuştur. Söz konusu raporda, Adalet ve Kalkınma Partisi seçmeninin %41’i partisinin yaptığı hizmetlerinden dolayı onu desteklediğini ifade ederken; %25’i ise partinin sağladığı istikrar/güven ve doğru yönetimden dolayı onu desteklediğini belirtmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisine oy veren seçmenlerin %12’lik kesimi parti liderine güvendikleri için, %7’si ise partinin dini değerleri savunmasından dolayı desteklediğini ifade etmiştir.³⁴ Dolayısıyla seçmen tercihlerinden muhafazakarlığı birincil faktör olmadığını söyleyebiliriz.

4.2. Din ve Siyaset İlişkisine Yönelik Tutumlar

Bu başlık altında gençlerin din ve siyaset ilişkisine yönelik nasıl bir tutuma sahip oldukları irdelenecektir. Din ve siyaset arasındaki ilişkiye yönelik katılımcılara yöneltilen önermelerde Maurice Barbier’in *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*³⁵ isimli çalışmasında din ve siyaset ilişkisine yönelik geliştirdiği kategoriler kullanılmıştır. Barbier, söz konusu eserinde dinin siyasete üstün olduğu, başka bir ifadeyle siyasetin dinin hükmü altında olduğu durumu *dinsel yaklaşım*; dinin siyasete tabi kılındığı durumu *araçsal yaklaşım*; din ve siyasetin ayrı olduğu durumu ise *liberal yaklaşım* olarak ifade etmektedir.

Din ve siyaset ilişkisinin nasıl olması gerektiği yönündeki tutumu tespit etmek için katılımcılara “Siyaset dinin kontrolünde olmalıdır” (Dinsel yaklaşım); “Din siyasetin kontrolünde olmalıdır” (Araçsal yaklaşım) ve son olarak da “Din ve siyaset birbirine karıştırılmamalıdır” (Liberal yaklaşım) şeklinde üç farklı soru sorulmuştur. Katılımcıların bu sorulara verdikleri cevapların aritmetik ortalamalarına yönelik veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

³⁴ KONDA, *30 Mart Yerel Seçim Sonrası Sandık ve Seçmen Analizi*, Kamuoyu Araştırması (KONDA, 2014) (KONDA).

³⁵ Maurice Barbier, *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*, çev. Özkan Gözel (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999).

Tablo 7: Din ve Siyaset İlişkisi

	Dinsel Yaklaşım	Araçsal Yaklaşım	Liberal Yaklaşım
Ortalama	2,4607	1,8083	3,9450
ss	1,33215	,98648	1,27492
Toplam	1309	1309	1309

Tablo incelendiğinde, din ve siyaset ilişkisinin nasıl olması gerektiğine yönelik sorulara verilen cevapların ortalamasına bakıldığında, en yüksek ortalamanın $X=3,9450$ ile din ve siyasetin birbirine karıştırılmaması yönünde olduğu belirten liberal yaklaşıma ait olduğu görülmektedir. İkinci sırada $X=2,4607$ ile siyasetin dinin hizmetinde olması gerektiğini ifade eden dinsel yaklaşım; üçüncü sırada ise $X=1,8083$ ile dinin siyasetin hizmetinde olması gerektiğini ifade eden araçsal yaklaşım yer almıştır.

Tablo 8: Laik Yönetim Sistemine Yönelik Tutum

Laik yönetim sistemi, birlikte yaşama, diğer etnik ve dinsel kesimlere karşı hoşgörülü olmada bir güvencedir.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	95	7,3
Katılmıyorum	142	10,8
Kararsızım	261	19,9
Katılıyorum	515	39,3
Kesinlikle katılıyorum	296	22,6
Toplam	1309	100,0

Çalışma kapsamında gençlerin din ve siyaset ilişkisine yönelik tutumlarının yanı sıra üzerinde durulan konulardan bir tanesi de laik yönetim sistemidir. Gençlerin laik yönetim sistemine karşı tutumları onların siyasi tercihlerinin şekillenmesinde dindarlık, muhafazakarlık gibi unsurların etki düzeyi hakkında genel bir projeksiyon sunabilir. Bu kapsamda yönelttiğimiz “Laik yönetim sistemi, birlikte yaşama, diğer etnik ve dinsel kesimlere karşı hoşgörülü olmada bir güvencedir.” önermesine katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyenlerin toplam oranı %61,9 olmuştur. Olumsuz (kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum) cevap verenlerin toplan oranı %18,1 iken; %19,9'luk kesim ise kararsızım cevabı vermiştir.

Tablo 8'deki verilerden hareketle, katılımcıların yarısından fazlasının (%61,9) laik yönetim sistemini birlikte yaşama ve farklı etnik ve dinsel inanca sahip kişilere karşı hoşgörülü olmanın bir güvencesi olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Din ve siyaset ilişkisine yönelik genel puanların ortalamasının verildiği tablo 7'deki veriler ile birlikte değerlendirildiğinde her iki tablo arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Söz konusu tabloda en yüksek puan ortalaması $X=3,9450$ ile din ve siyasetin birbirine karıştırılmaması gerektiğini ifade eden liberal yaklaşımda olduğu görülmektedir. En yüksek ortalamanın liberal yaklaşıma ait olması ile katılımcıların laik sistemi bir arada yaşama ve farklılıklara hoşgörü ile yaklaşmanın bir güvencesi olarak görmeleri birbirini desteklemektedir.

Tablo 9: Partilerin Din ve Siyaset İlişkisine Yönelik Tutum

Partilerin siyasete dini karıştırmamaları gerekir	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	156	11,9
Katılmıyorum	139	10,6
Kararsızım	115	8,8
Katılıyorum	336	25,7
Kesinlikle katılıyorum	563	43,0
Toplam	1309	100,0

Katılımcıların din ve siyaset ilişkisine yönelik tutumlarını tespit etmek için yönelttiğimiz “Partileri siyasete dini karıştırmamaları gerekir.” şeklindeki önermeye katılım düzeylerine baktığımızda, Katılıyorum ve Kesinlikle katılıyorum diyenlerin toplam oranı %68,7 olarak tespit edilmiştir. Kesinlikle katılmıyorum ve Katılmıyorum diyenlerin toplamı %22,5 olurken %8,8’lik bir kesim de kararsızım cevabını vermiştir.

Tablo 7’de din ve siyaset ilişkisine yönelik ortalama puanlar ile karşılaştırıldığında her iki tablodaki cevaplar arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Tablo 7 incelendiğinde din ve siyaset ilişkisine yönelik tutum puanları ortalamasının $X=3,9450$ ile din ve siyasetin birbirine karıştırılmaması yönünde olduğu görülmektedir.

4.3. Partilerin Muhafazakâr Kimliğinin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi

Tablo 10: Parti Sınıflandırmasına Yönelik Tutum

Partileri kendi içinde sınıflandırırken muhafazakâr olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayırma giderim.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	395	30,2
Katılmıyorum	383	29,3
Kararsızım	236	18,0
Katılıyorum	244	18,6
Kesinlikle katılıyorum	51	3,9
Toplam	1309	100,0

Katılımcıların partilere karşı tutumlarında partilerin muhafazakâr bir kimliğe sahip olup olmasının etkili olup olmadığını tespit etmek için bazı önermeler yöneltmiştir. Bunlardan birisi katılımcıların muhafazakarlık üzerinden partileri bir tasnife tabi tutup tutmadıklarını tespit etmek için “Partileri kendi içinde sınıflandırırken muhafazakâr olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayırma giderim.” şeklinde bir önermedir. Katılımcıların %59,5’i olumsuz (katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum) şeklinde cevap verirken; %22,5’i olumlu (katılıyorum/kesinlikle katılıyorum), %18’i ise kararsızım şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 11: Partinin Muhafazakâr Olup Olmamasının Önemi

Oy vereceğim partinin dindar/muhafazakâr olmasına dikkat ederim.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	260	19,9
Katılmıyorum	315	24,1
Kararsızım	252	19,3
Katılıyorum	365	27,9
Kesinlikle katılıyorum	117	8,9
Toplam	1309	100,0

Partilerin muhafazakâr olup olmamasının gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesindeki etkisini tespit etmek için katılımcılara yönelttiğimiz “oy vereceğim partinin dindar/muhafazakâr olmasına dikkat ederim” önermesine katılım durumları incelendiğinde, katılımcıların %44’ü olumsuz (katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum) cevap verirken; %36,7’si ise olumlu (Katılıyorum/kesinlikle katılıyorum) cevabı vermiştir. Katılımcıların %19,3’ü ise kararsızım cevabını vermiştir.

Bayyigit’in,³⁶ üniversite gençliği üzerine yaptığı çalışmada “Seçim zamanlarında oy verirken, oy verilen partinin/ politikacının dine önem verip vermediğine dikkat eder misiniz?” şeklinde sorulan soruya katılımcıların %41,5’i buna dikkat ettiklerini, % 39,3’ünün buna dikkat etmedikleri tespit edilmiş, % 19,2’sinin ise, bu konuda kararsız olduğu görülmüştür. Çelik’in³⁷ Konya’da yaptığı araştırmada katılımcıların %58,9’u oy verdikleri partinin dine önem verip vermediğine dikkat ettiğini belirtirken; %30,8’i bu duruma önem vermediğini belirtmiştir. Katılımcıların %10,3’ü ise kararsızım cevabı vermiştir.

Köktaş’ın,³⁸ İzmir örneğinde yaptığı çalışmada ise katılımcıların %38,1’i oy verdiği partinin dine karşı tutumuna dikkat ettiğini; %49,6’sının ise buna dikkat etmediği; %11’nin de kararsız olduğu tespit edilmiştir.

Sonuçlar irdelendiğinde, Köktaş’ın bulgularıyla benzerlik gösterirken; Bayyigit ve Çelik’in çalışmalarında ulaştıkları sonuçlarla farklılık arz etmektedir.

Tablo 12: Muhafazakâr Parti Tercihi ve Hizmet Etme Durumu

Muhafazakâr bir parti iyi hizmet etmese de muhafazakâr olduğu için oyu ona veririm.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	677	51,7
Katılmıyorum	388	29,6
Kararsızım	157	12,0
Katılıyorum	64	4,9
Kesinlikle katılıyorum	23	1,8
Toplam	1309	100,0

³⁶ Bayyigit, “Din- Siyaset İlişkileri Bağlamında Seçmen Davranışları ve Din”, 32.

³⁷ Celaleddin Çelik, *Şehirleşme ve Din* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2002), 314-315.

³⁸ M. Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 185.

“Muhafazakâr bir parti iyi hizmet etmese de muhafazakâr olduğu için oyumu ona veririm.” şeklindeki önermeye katılımcıların %81,3’ü olumsuz (katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum) cevap vermiştir. Katılımcıların %6,7’si olumlu (Katılıyorum/kesinlikle katılıyorum), %12’si ise kararsızım şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 12’deki veriler incelendiğinde, ulaşılan sonuçların bir önceki tabloda verilen sonuçları desteklediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle bir partinin sadece muhafazakâr bir kimliğe sahip olması seçmenlerin onu tercih etmesi için yeterli bir faktör olarak değerlendirilmemektedir.

Tablo 13: Parti Tercihinde Partinin Dine Karşı Tutumunun Etkisi

Ülkeyi ekonomik ve siyasal alanda başarılı bir şekilde yöneten bir parti olduğunda dine karşı tutumuna bakmadan onu tercih ederim.		
Kesinlikle katılmıyorum	09	,3
Katılmıyorum	19	6,7
Kararsızım	79	1,3
Katılıyorum	25	2,5
Kesinlikle katılıyorum	77	1,2
Toplam	309	00,0

Katılımcıları yönelttiğimiz “Ülkeyi ekonomik ve siyasal alanda başarılı bir şekilde yöneten bir parti olduğunda dine karşı tutumuna bakmadan onu tercih ederim” şeklindeki önermeye katılımcıların %53,7’si olumlu (Katılıyorum/kesinlikle katılıyorum), şeklinde cevap verirken; %25’i olumsuz (katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum) cevap vermiştir. %21,3’lük kesim ise kararsızım şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 14: Parti Tercihinde Fayda Faktörü

Benim için bir partinin muhafazakarlığından ziyade haklarımı savunması önemlidir.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	58	4,4
Katılmıyorum	136	10,4
Kararsızım	203	15,5
Katılıyorum	457	34,9
Kesinlikle katılıyorum	455	34,8
Toplam	1309	100,0

Tablo incelendiğinde, katılımcılara yöneltilen “Benim için bir partinin muhafazakarlığından ziyade haklarımı savunması önemlidir.” şeklindeki önermeye katılımcıların %69,7’sinin olumlu (Katılıyorum/kesinlikle katılıyorum); %14,8’inin olumsuz (katılmıyorum veya kesinlikle katılmıyorum) cevap verdiği görülürken; %15,5’lik kesim ise kararsızım şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 15: Adayların İbadet Etme Durumunun Parti Tercihindeki Rolü

Oy verdiğim parti yöneticilerinin ibadetlerini yerine getirmesi (oruç tutması, namaz kılması, Kur’an okuması) partiye olan bağlılığı artırır.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	379	29,0
Katılmıyorum	365	27,9
Kararsızım	174	13,3
Katılıyorum	285	21,8
Kesinlikle katılıyorum	106	8,1
Toplam	1309	100,0

Partinin dine karşı tutumu ve muhafazakâr olup olmaması kadar parti yönetimindeki kişilerin ibadet etme düzeyleri de belli bir seçmen kitlesi için önemli bir faktör olabilmektedir. Buradan hareketle, parti liderlerinin veya yönetici kadrolarının ibadetlerini yerine getirmelerinin gençlerin parti bağlılığını olumlu yönde etkileyip etkilemediğini tespit etmek için “Oy verdiğim parti yöneticilerinin ibadetlerini yerine getirmesi (oruç tutması, namaz kılması, Kur’an okuması) partiye olan bağlılığı artırır.” şeklinde bir önerme yönelttik. Katılımcıların %58,9’u olumsuz (katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum) cevap verirken; %29,9’u ise olumlu (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) cevap vermiştir. Katılımcılardan %13,3’lük kesim ise kararsızım cevabı vermiştir. Veriler incelendiğinde, parti yöneticilerinin ibadet etme durumlarının gençlerin yarısından fazlası için partiye bağlılığı arttıran bir unsur olmadığı görülmektedir.

Tablo 16: Liderin Dindar Olup Olmamasına Yönelik Tutumlar

Ülkeyi yöneten siyasi lider dindar olmalıdır.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	263	20,1
Katılmıyorum	364	27,8
Kararsızım	262	20,0
Katılıyorum	298	22,8
Kesinlikle katılıyorum	122	9,3
Toplam	1309	100,0

Ülkeyi yöneten liderin özellikleri de seçmenler açısından önem arz eden konulardan birisidir. Bu kapsamda katılımcılara “Ülkeyi yöneten siyasi lider dindar olmalıdır.” şeklinde bir önerme yönelttik. Katılımcıların %30,1’i katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap vererek siyasi liderin dindar olması gerektiğini düşünürken; %47,8’i katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabını vererek

siyasi liderin dindar olmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %20'si ise kararsızım cevabı vermiştir.

Tablo 17: Adayların Dindarlık Düzeylerinin Siyasal Tercihteki Rolü

Seçimlerde oy verirken adayların dindar olmalarına bakarım	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	429	32,8
Katılmıyorum	429	32,8
Kararsızım	151	11,5
Katılıyorum	233	17,8
Kesinlikle katılıyorum	67	5,1
Toplam	1309	100,0

Siyasi figürlerin dindarlık düzeylerinin parti veya adaylarının tercih edilmesindeki etkisini tespit etmek adına katılımcılara yönelttiğimiz “Seçimlerde oy verirken adayların dindar olmalarına bakarım.” önermeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap verenlerin toplam oranı %65,6; adayların dindar olmalarına bakarım diyenlerin toplam oranı %22,9; kararsızlar ise %11,5 olarak tespit edilmiştir.

Ulaşılan sonuçlar ile tablo 16'daki (liderin dindar olması) verilerle kıyaslandığında her iki tablo arasında paralellik olduğu görülmektedir. Her iki tablodan hareketle “Dindarlığın” gerek ülkeyi yöneten lider gerekse seçimlerdeki adayların tercih edilmesinde başat faktör olmadığı görülmektedir.

Özhan'ın,³⁹ Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yürüttüğü çalışmada atılımcılara “Adayın dindar olması oy verme davranışını etkiler” şeklinde yöneltilen önermeye, katılımcıların %51,5'i katılmıyorum cevabı verirken, %47,4'ü ise kısmen katılıyorum ve katılıyorum cevabı vermiştir. Özhan'ın ulaştığı sonuçlar ile bu çalışmadaki sonuçlar, oranları farklılaşmakla birlikte tutumun yönü açısından paralellik arz etmektedir. Örneklemimizi oluşturanların %59,4'ünün Özhan'ın çalışmasını yürüttüğü Güneydoğu Anadolu Bölgesinden olduğu dikkate alındığında sonuçlar arasında tutumların yönü açısından paralellik olması her iki çalışmanın birbirini desteklediği göstermektedir.

Günay'ın,⁴⁰ Erzurum ve çevre köylerinde yaptığı araştırmada; “politikacılar hakkında karar verirken onların dindar olup olmamalarına bakar mısınız?” şeklinde yöneltilen soruya katılımcıların % 49,7, evet cevabı verirken; % 29,4'ü hayır cevabı vermiştir. %20,9'luk kesim ise cevap vermemiştir. Söz konusu çalışmada aday/politikacının dindar olup olmamasına dikkat edenlerin oranı çoğunlukta (%49,7) iken ile bu çalışmada bu oran %22,9 olarak ikinci sırada gelmektedir. Günay'ın çalışması ile bu çalışmada elde edilen sonuçların farklılaşmasında birden fazla faktör etkili olabilir. Bu faktörlerden birisi çalışmaların yürütüldüğü tarihlerin

³⁹ Mahir Özhan, *Güneydoğu Seçmeninin Davranışları* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2019), 96.

⁴⁰ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999), 229.

farklılık arz etmesi olabilir. Günay'ın çalışması 1979 yılında yapılan bir alan araştırmasıdır. Yaptığımız çalışmanın 2021 yılında yürütüldüğü göz önüne alındığında iki çalışma arasında 40 yılı aşkın bir süre bulunmaktadır. Söz konusu süre zarfı içerisinde dinin genelde toplum özelde ise siyaset alanındaki etkisinin azalmış olması muhtemeldir

Tablo 18: Dindarlık ve Muhafazakâr Partileri Destekleme İlişkisi

Dindar olmak, muhafazakâr partileri desteklemeyi gerekli kılar.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	472	36,1
Katılmıyorum	450	34,4
Kararsızım	195	14,9
Katılıyorum	147	11,2
Kesinlikle katılıyorum	45	3,4
Toplam	1309	100,0

Muhafazakâr partilerin desteklenmesinin dindar olmanın bir gereği olup olmadığını tespit etmek için katılımcılara “Dindar olmak, muhafazakâr partileri desteklemeyi gerekli kılar.” önermesine katılıp katılmadıklarını sorduk. Katılımcıların %70,5’i katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabı vererek dindar olmanın muhafazakâr partileri desteklemeyi gerektirmediğini ifade etmiştir. Dindar olmanın muhafazakâr partileri desteklemeyi gerektirdiğini ifade edenler %14,6 olurken; kararsızların oranı ise 14,9 olmuştur.

Tablo 19: Muhafazakâr Partilerin Din ve Siyaset İlişkisine Yönelik Tutumlar

Muhafazakâr partiler, ülkeyi yönetirken dini siyasete alet etmektedirler.	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	70	5,3
Katılmıyorum	153	11,7
Kararsızım	288	22,0
Katılıyorum	428	32,7
Kesinlikle katılıyorum	370	28,3
Toplam	1309	100,0

Din ve siyaset ilişkisi söz konusu olduğunda, dinin siyasete alet edilme konusu da gündeme gelmektedir. Özellikle muhafazakâr olduğunu belirten partilerin dini siyasete alet ettikleri yönünde eleştiriler söz konusu olmaktadır. Çalışmada bu konuda katılımcıların görüşlerini tespit etmek adına “Muhafazakâr partiler, ülkeyi yönetirken dini siyasete alet etmektedirler.” şeklinde bir önerme yönelttik. Katılımcıların %61’i katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap vererek muhafazakâr partilerin dini siyasete alet ettiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda olumsuz kanaat belirtenlerin oranı %16; kararsızım diyenlerin oranı ise %22 olarak tespit edilmiştir.

4.4. Demografik Değişkenler ile Siyasal Tercihler Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Çalışmanın amaçlarından birisi de din ve siyaset ilişkisine yönelik tutumların cinsiyet, din eğitimi alma düzeyi değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını tespit etmektir. Bu başlık altında söz konusu ilişkiye yönelik analizler değerlendirilecektir.

Tablo 20: Din Siyaset İlişkisine Yönelik Tutumlar ile Cinsiyet Değişkenine Yönelik Ti-Testi

Din Siyaset İlişkisi	Cinsiyet	N	X	Ss.	T	P
Liberal Yaklaşım	Kadın	774	3,9832	1,25154	1,305	,192
	Erkek	535	3,8897	1,30721		
Araçsal Yaklaşım	Kadın	774	1,7959	,96360	-,546	,585
	Erkek	535	1,8262	1,01932		
Dinsel Yaklaşım	Kadın	774	2,4509	1,32135	-,318	,750
	Erkek	535	2,4748	1,34875		

İki farklı değişken arasında anlamlı bir farklılığın olup-olmadığını tespit etmek için yapılan istatistiki analizlerde P olarak ifade edilen anlamlılık değerine bakılır. Yapılan analizlerde P değerinin 0,05'ten küçük ($p < 0,05$) olması durumunda analize tabi tutulan bağımsız değişkene göre anlamlı bir farklılaşma olduğu; P değerinin 0,05'ten büyük olması ($p > 0,05$) durumunda ise anlamlı bir farklılaşma olmadığı kabul edilir.⁴¹ Tablo incelendiğinde cinsiyet bağımsız değişkeni ile din ve siyaset ilişkisine yönelik puanlar arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Tablo 21: Muhafazakarlığı Yönelik Tutum ile Cinsiyet Arasındaki İlişkiye Yönelik Ti-Testi

	Cinsiyet	N	X	Ss.	T	P
Parti ve Adayların Muhafazakâr olmasına Yönelik Tutum	Kadın	774	2,6231	,98529	,743	,457
	Erkek	535	2,5821	,97510		

"Bağımsız örneklem t testi, erkek ve kadın katılımcıların partilerin/adayların muhafazakâr olmasına karşı tutum farklarını ortaya koymak için kullanılmıştır. Analiz sonucunda, kadın ve erkek grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($P=0,457$). Bu sonuçlara göre, kadın katılımcıların parti/aday

⁴¹ Zeki Arslantürk - E. Hamit Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010), 207.

muhafazakarlığına karşı tutumlarının erkek katılımcılara göre daha pozitif olmasına rağmen fark, istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 22: Cinsiyet ve Partinin Muhafazakâr Olmasına Yönelik Tı Testi

		Oy vereceğim partinin muhafazakâr kimliği benim için önemlidir						
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	N	148	173	171	217	65	774
		%	56,9%	54,9%	67,9%	59,5%	55,6%	59,1%
	Erkek	N	112	142	81	148	52	535
		%	43,1%	45,1%	32,1%	40,5%	44,4%	40,9%
Total		N	260	315	252	365	117	1309
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 11,410^a \quad df = 4 \quad P = ,022$$

İki farklı değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına yönelik analizlerde “sig.” kısaltmasıyla ifade edilen “P” değerine bakılır. P değeri 0,05’ten küçük olduğunda (P<0,05) analize tabi tutulan değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu kabul edilir. Cinsiyet değişkeni ile oy verilecek partinin muhafazakâr kimliğinin önemi arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmeye yönelik yaptığımız Ki-kare analizinde P =0,022 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç P<0,05 olduğu için cinsiyet ile oy verilen partinin muhafazakâr kimliğine verilen önem arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Oy verilecek partinin muhafazakâr kimliğine önem verme konusunda kadınların erkeklere göre olumsuz bir tutum içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 23: Genel Seçim Dönemlerinde Adayların Dindar Olup Olmamları ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişkiye Yönelik Kİ-Kare Analizi

		Genel seçim dönemlerinde oy kullanırken adayların dindar olup olmamları benim için önemlidir.						
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	N	227	233	114	149	51	774
		%	57,5%	58,3%	64,8%	59,1%	59,3%	59,1%
	Erkek	N	168	167	62	103	35	535
		%	42,5%	41,8%	35,2%	40,9%	40,7%	40,9%
Total		N	395	400	176	252	86	1309

	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	$\chi^2= 2,899^a$	df = 4	P = ,575				

Genel seçim dönemlerinde adayların dindar olup olmamaları ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiye yönelik Kİ-Kare analizinde, P =,557 olmuştur. Bu değerden hareketle adayların dindar olup olmamalarına verilen önem ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 24: Ülkeyi Yöneten Siyasi Liderin dindar olup olmaması ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiye yönelik Kİ-Kare analizi

		Ülkeyi Yöneten Siyasi Lider Dindar Olmalıdır						
		Kesinlikle katılmıyor	Katılmıyor	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	N	150	213	158	187	66	774
		%	57,0%	58,5%	60,3%	62,8%	54,1%	59,1%
	Erkek	N	113	151	104	111	56	535
		%	43,0%	41,5%	39,7%	37,2%	45,9%	40,9%
Total		N	263	364	262	298	122	1309
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2= 3,580^a \quad df = 4 \quad P = ,466$$

Ülkeyi yönetecek siyasi liderin dindar olup olmamaları ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiye yönelik Kİ-Kare analizinde, P= ,466 olmuştur. Bu değerden hareketle adayların dindar olup olmamalarına verilen önem ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 25: Partinin Muhafazakârlığına Yönelik Tutuma ile Din Eğitimi Alma Düzeyi Değişkenine Yönelik ANOVA

(I) Herhangi bir Dini Eğitim Aldınız mı?	(J) Herhangi bir Dini Eğitim Aldınız mı?	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık (Sig.)
Almadım	Başlangıç Düzeyinde Aldım	-,10915	,07226	,431
	Orta Düzeyde Aldım	-,23769*	,06923	,003
	İleri Düzeyde Aldım	-,38929*	,11577	,004
Başlangıç Düzeyinde Aldım	Almadım	,10915	,07226	,431
	Orta Düzeyde Aldım	-,12854	,06597	,208
	İleri Düzeyde Aldım	-,28014	,11385	,067
Orta Düzeyde Aldım	Almadım	,23769*	,06923	,003
	Başlangıç Düzeyinde Aldım	,12854	,06597	,208
	İleri Düzeyde Aldım	-,15160	,11195	,529
İleri Düzeyde Aldım	Almadım	,38929*	,11577	,004
	Başlangıç Düzeyinde Aldım	,28014	,11385	,067
	Orta Düzeyde Aldım	,15160	,11195	,529

Din eğitimi alma düzeyi ile partinin/adayın muhafazakarlığına verilen öneme ait ortalama puanlar arasında yaptığımız ANOVA analizi sonucunda anlamlılık değerini $P = 0,00$ olarak tespit edilmiştir. Anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tukey analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda din eğitimi almayanlar ile orta ve ileri düzeyde din eğitimi alanlar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı ilişkinin yönünün ise din eğitimi almayanlardan orta ve ileri düzeyde din eğitimi alanlara doğru olduğu tespit edilmiştir. İlgili analize ait veriler tablo 25'te verilmiştir. Bu verilere göre, din eğitimi alma düzeyi arttıkça oy verilecek partinin muhafazakâr kimliğine daha çok önem verildiği söylenebilir.

Tablo 26: Dindarlık Düzeyi ile Partinin Dindar/Muhafazakâr Kimliğine Verilen Öneme Yönelik ANOVA

(I) Kendinizi Dindarlık açısından hangi kategoride görüyorsunuz?	(J) Kendinizi Dindarlık açısından hangi kategoride görüyorsunuz?	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık (Sig.)
Hiç Dindar Değilim	Dindar Sayılmam	-,24805	,12889	,428
	Kendimi Kısmen Dindar Sayarım	-,79845	,11180	,000
	Dindar Sayılırım	-1,27291	,11161	,000
	Çok Dindarım	1,71461	,13537	,000
Dindar Sayılmam	Hiç Dindar Değilim	,24805	,12889	,428
	Kendimi Kısmen Dindar Sayarım	55041	,08846	,000
	Dindar Sayılırım	-1,02486	,08822	,000
	Çok Dindarım	-1,46657	-,11683	,000
Kendimi Kısmen Dindar Sayarım	Hiç Dindar Değilim	,79845	,11180	,000
	Dindar Sayılmam	,55041	,08846	,000
	Dindar Sayılırım	-,47446	,06058	,000
	Çok Dindarım	-,91616	,09766	,000
Dindar Sayılırım	Hiç Dindar Değilim	1,27291	,11161	,000
	Dindar Sayılmam	1,02486	,08822	,000
	Kendimi Kısmen Dindar Sayarım	,47446	,06058	,000
	Çok Dindarım	-,44171	,09744	,000
Çok Dindarım	Hiç Dindar Değilim	1,71461	,13537	,000
	Dindar Sayılmam	1,46657	,11683	,000
	Kendimi Kısmen Dindar Sayarım	,91616	,09766	,000
	Dindar Sayılırım	,44171	,09744	,000

Katılımcıların dindarlık düzeyleri ile adayın/partilerin muhafazakâr kimliğine verdikleri önem arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespit etmeye yönelik yaptığımız Anova testinde gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu ($p = ,000$) tespit edilmiştir. farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu saptamak için Post-Hoc çoklu testlerinden *Hochberg's GT2* analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda *Hiç dindar değilim* grubu ile *Dindar sayılmam* grubu arasında anlamlı bir farklılaşma

tespit edilmezken diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. İlgili analizin *Descriptives* tablosundan gruplara ait ortalamalara baktığımızda dindarlık düzeyi arttıkça adayın/partinin dindar/muhafazakâr kimliğine verilen öneme ait ortalamanın arttığı görülmektedir. Buradan hareketle dindarlık düzeyi arttıkça adayın/partinin dindar/muhafazakâr kimliğine verilen önemin arttığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde partilerin muhafazakâr kimliğinin etkisini tespit etmek için yapılan bu çalışmada, gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde bu olgunun başat faktör olmadığı sonucuna varılmıştır. Gençlerin siyasal tercihte bulunurken partinin/adayın yaptığı faaliyetler üzerinden bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Seçimlerde oy verirken parti tercihinizi belirleyen en önemli faktör hangisidir? şeklindeki soruya katılımcıların %57,9'u ilk sırada "partinin icraatları" cevabını verirken, %6,3'ü partinin muhafazakâr olmasının etkili olduğunu söylemesi, gençlerin muhafazakârlıktan ziyade partilerin icraatlarına bakarak siyasal tercihte bulunduğunu göstermektedir. (Dini yaşantıya yönelik kısıtlamaların kaldırılması gibi icraatların da "Partinin icraatları" seçeneği bağlamında değerlendirilebileceği ihtimalini göz ardı etmeden) doğrudan partinin muhafazakâr kimliğine yapılan vurgunun %6,3 olarak tespit edilmesi bu kriterin araştırmaya katılanlar için temel belirleyici faktör olmadığı görülmektedir.

Gençlerin din ve siyaset ilişkisine yönelik tutumlara baktığımızda, din ve siyasetin ayrı olduğu liberal yaklaşımı tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (dinsel yaklaşım $x=2,4607$, araçsal yaklaşım $x=1,8083$, liberal yaklaşım $x=3,9450$).

Partilerin/adayların muhafazakâr olmasına yönelik tutumlar ile cinsiyet, din eğitimi alma ve dindarlık düzeyleri değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için yaptığımız analizlerde cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir.

Din eğitimi alma düzeyi partinin/adayın muhafazakâr olmasına yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. İlişkinin hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmeye yönelik analizde din eğitimi almayanlar ile orta ve ileri düzeyde din eğitimi alanlar arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Söz konusu analize göre din eğitimi alma düzeyi arttıkça partinin/adayın muhafazakâr olmasına verilen önemin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle ileri düzeyde din eğitimi alan kişiler din eğitimi almayan kişilere göre partinin/adayın muhafazakârlığına daha fazla önem vermektedir. Buradan hareketle ileri düzeyde din eğitimi alan kişilerin artmasıyla muhafazakâr partilerin tercih edilme ihtimalinin arttığını söyleyebiliriz.

Gençlerin dindarlık düzeyleri ile partilerin/adayların muhafazakâr kimliğine yönelik tutumları arasındaki ilişkiye yönelik analizlerde anlamlı bir farklılaşma olduğu sonucuna varılmıştır. Dindarlık düzeyi arttıkça partilerin/adayların muhafazakâr kimliğine verilen önemin arttığı görülmektedir.

Seçmen davranışını açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar açısından bakıldığında, gençlerin siyasal davranışlarının rasyonel tercih kuramının ilkeleri çerçevesinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere rasyonel tercih kuramı, bireylerin siyasal tercihte bulunurken maksimum düzeyde fayda sağlama ilkesi çerçevesinde hareket ettiklerini ifade eder. Gençlerin parti tercihin en önemli faktörün %59,7 ile “partinin icraatları” olması (tablo 6); %53,7’nün “Ülkeyi ekonomik ve siyasal alanda başarılı bir şekilde yöneten bir parti olduğunda dine karşı tutumuna bakmadan onu tercih ederim” cevabı vermesi (tablo 13) ve %69,7’sinin “Benim için bir partinin dine karşı tutumundan/muhafazakarlığından ziyade haklarımı savunması önemlidir.” şeklinde cevap vermesi (tablo 14), siyasal davranışlarının şekillenmesinde rasyonel tercih kuramının ilkeleri doğrultusunda davrandıklarını göstermektedir.

Buradan hareketle siyasi partilerin yürüttükleri politikaları şekillendirirken din olgusunu da göz ardı etmemek koşuluyla (zira çalışmamızda da tespit ettiğimiz gibi dindarlık düzeyi yükseldikçe parti ve adayların muhafazakâr kimliğine verilen önem artmaktadır) gençleri siyasal, ekonomik, kültürel açıdan cezbedecek politikalar geliştirmelerinin gençlerin desteğini almalarında önemli olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akkır, Ramazan. *Türkiye’de Muhafazakârlık*. İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları, 2015.
- Antunes, Rui. “Theoretical Models of Voting Behaviour”. *Exedera* 4 (2010), 145-170.
- Arslantürk, Zeki - Arslantürk, E. Hamit. *Uygulamalı Sosyal Araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010.
- Aydın, Kenan - Özbek, Volkan. “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (01 Aralık 2004), 144-167.
- Bäck, Hanna - Rosema, Martin. “Government Formation and Strategic Voting in Multi-Party Systems Voting for Coalitions in the Netherlands”. 1-25. United Kingdom: University of Swansea, 2008.
- Barbier, Maurice. *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*. çev. Özkan Gözel. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Bayyigit, Mehmet. “Din- Siyaset İlişkileri Bağlamında Seçmen Davranışları ve Din”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/15 (2003), 29-37.
- Çelik, Celaleddin. *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi, 1. basım., 2002.
- Çinko, Levent. “Seçmen Davranışları ile Ekonomik Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 61/1 (2006), 104-116.
- Dean, Dianne - Croft, Robin. “Reason and Choice: A Conceptual Study of Consumer Decision Making and Electoral Behavior”. *Journal of Political Marketing* 8/2 (2009), 130-146. <https://doi.org/10.1080/15377850902813386>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Türkiye’de Dini Hayat*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

- Doğan, Adem - Göker, Göksel. "Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi (29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği)". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 5/2 (2010), 159-187.
- Downs, Anthony. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper-Row Publishers, 1957.
- Ergüder, Üstün. "Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışları Örüntüleri". *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. 285-308. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2000.
- Eser, Hamza Bahadır. *Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi Antalya Örnek Olay Araştırması*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Gencer, Nevzat. *Dindarlığın İbadet Boyutunun Seçmen Tercihleri Üzerindeki Etkisi - Çorum Örneği*. Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Gschwend, Thomas. "Comparative Politics of Strategic Voting: A Hierarchy of Electoral Systems". *Sonderforschungsbereich 504*, 1-29.
- Güllüpunar, Hasan vd. "Oy Verme Yaklaşımları Bağlamında Aday Merkezli Seçmen Tercihi Üzerine Deneysel Bir Araştırma". *Akademik Bakış* 35/ (2013), 1-21.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1. baskı, 1999.
- Kalender, Ahmet. *Seçmen Tercihini Etkileyen Propaganda Ve İletişim Faktörleri Türk Seçmen Davranışı Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 1998.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Baskı, 2011.
- KONDA. *30 Mart Yerel Seçim Sonrası Sandık ve Seçmen Analizi*. Kamuoyu Araştırması. KONDA, 2014. KONDA. https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_30Mart2014_YerelSecimAnalizi.pdf
- Köktaş, M. Emin. *Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997, 64 29.
- Köktaş, M. Emin. *Türkiye'de Dini Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Mardin, Şerif. *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 24. baskı, 2016.
- Özhan, Mahir. *Güneydoğu Seçmeninin Davranışları*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.
- Polat, Ferihan. *Dinin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Denizli İli Örneği*. Akdeniz üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Salkım, Sefa. *Dinin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bağcılar Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Temizel, Metehan. *Türkiye'de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Teyyare, Erdoğan - Avcı, Mehmet. "Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışları: 2014 Yerel Seçimleri ve Zonguldak İli Örneği". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (01 Ocak 2016), 51-76.

Toprak, Binnaz. “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi”. *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. 309-318. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2000.

Ünal, Betül Aydoğan. “Oy Verme Davranışı Modelleri”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/15 (01 Aralık 2016), 95-119.